

Az olvasás „visszatérése”

Hozzászólás Lőrincz Csongor *A retorika temporalitása* című dolgozatához

Már most, a magyar modernség szituálását nagyban befolyásoló Ady-kánon újraképzésének első lépéseinél megmutatkozik az a sejtetően nagymérvű diszkurzív átrendező hatás, amely aligha csak az Ady-líra „történeti elhelyezhetőségét” befolyásolja majd, hanem ezzel együtt a század túlnyomórészt uralkodó (az irodalmon túlható vagy oda behatoló) kultúra- és politikaképző, valamint esztétikai ideológiáinak „irodalmi leértékelését” is kezdeményezheti, vagy talán talán elmélyítheti. Vagyis itt éppen az „irodalmi” olvasás – ha tetszik – szakmai kreativitásához, nyelvi történéseihez való nem tragikus visszatérés jelentheti az esztétikai tapasztalat szabadságának újfajta megnyilvánulását.

Nem tragikus visszatérés egy kulturális bálványként megalkotott „alaktól” a szövegek bizonytalanságához. S hozzátehetjük: aligha véletlenül válhat épp e költészet a kánonképződés nyitott helyzetében a kulturális reflexió, az olvasói identitás átalakulásának létesülési „helyévé”. Ezt a történést ugyanis alighanem kikényszeríti az a kihívás, amellyel az újraolvasás szembetalálja magát, s amely megmutatja az Ady-líra hatástörténetének sajátos „kétarcúságát”: rendkívüli megerősödését a széles értelemben vett nemzeti kánonban, a kultúraideológiai „példatárban” vagy „romkertben”, s ugyanakkor olvasási lehetőségeinek vissza-visszatérő, s a közelmúltban tartóssá váló „befagyását” az irodalmi kánonban.

Lőrincz Csongor kiváló dolgozata a dinamizálódó Ady-olvasás újkeletű kezdeményezéseit (1) sikerrel vonja be egy olyan megfontolt szakmai narrációba, amely egy példásan tagolt olvasási művelet sor következőként képes a „hallgatag”, vagy még inkább „meghallhatatlan” Az eltévedt lovaszt vissza(- vagy el)helyezni a szövegiség horizontjába(n). Teszi ezt olyképpen, hogy a szöveghez intézhető kérdések „megtalálását” és színre vitelét az ideologikusan „erősé” konstruált és utóbb már stagnáló, megmerevedő Ady-kánon dekonstruálásának tel-

jesítményétől teszi függővé, a kérdések érvényességét pedig igyekszik a szöveg „ellenállásának” nem le-, hanem felépítésével ellenőrizhetővé tenni. A dolgozatiró feltevése szerint a recepció mintegy „megisméltelte”, interpretációs alakzattá tette az Ady-versek mítoszi temporalitást idéző szcenikáját, a „múlt preferálását”, az időtlenítésnek azokat a gesztusait, amelyek egyébként feltehetően az Ady-életmű irodalomtörténeti „elhelyezésének”, lecövekelésének korszakretorikáját is befolyásolták (lehet itt gondolni az életmű betetőződként való értelmezésére, a pálya lezárulásának korszakhatárként való elgondolására, de az „utolsó magyar” képzetében megnyilvánuló, egyébként kultúraalakító hatású szerepstabilizációra is), amelyek a recepcióban így a „lezárlult, végérvényes múlt” kompaktságának védelmében választották el az Ady-értést annak utótörténetétől: „Ady hatásának felmérése már jóval bonyolultabb feladatnak tűnhetett, hiszen az epigonális, tematikus utánzatok nagy száma mellett kevésbé lehetett funkcionális »átírásokra« bukkanni az Adyt követő periódus költői köznyelvében. Persze, ezek inkább rejtettebb allúziók a Kosztolányi-, József Attila- vagy Szabó Lőrinc-szövegekben, amelyek nehezen tárhatók fel az affirmatív (vagy tagadó) diszkurzusra berendezkedett kanonizáció lineáris, eredetel-

vű logikájával.” Vagyis sejtethetően e „történeti” narráció távlatainak átrendezése az Ady-féle versnyelv, vagy legalábbis Az eltévedt lovas tropológiaiának, szövegközi feltételezettségének működésbe hozásától (kölcsonösen) függ, szóhoz engedve – vagy a dolgozat középponti trópusával szólva: „meghall(gat)va” – ezáltal a hatástörténet eddig néma (vagy elnémított) beszédét.

Lőrincz Csongor kérdésfelvetései, interpretációs stratégiája a recepcióesztétikai be-

látásokat a *Paul de Man*-i dekonstrukció olvasási érdekeltségével termékenyen kapcsolja össze, akár a recepció – méltányos és egyszersmind leleményes – „áthelyezését”, akár az előbbiből „kiírt” kérdések által vezérelt olvasási retorika performativitását tekintjük. Az „elméleti” megfontolások és a nem csekély „történeti” tájékozottság együttműködése, a reflektált, példás érvvezetés nyomán aligha lehet vitám a dolgozat legfontosabb állításait vagy „csomópontjait” illetően. A vers pragmatikájának és deiktikájának megkonstruálása során a dolgozat-írónak a recepcióval

folytatott vitája a szimbolizáció (az olvasás antropológiai érdekű megszilárdítása) és az allegorizáció érdekeltségének „metszéspontja” mentén éleződik ki. A recepcióban a vers jelen-inszenírozása a(z) idővel szemben „közömbös”), „szimbólum struktúrájának stabilizálása érdekében történik”, elfojtandó-elkerülendő annak az iterációnak a „felszabadítását”, amely „defigurálná a szimbólum alapjául szolgáló tartalmazottság időbeli állandóságát”. A dolgozatíró az így „eltörölt” idő konstitutív szerepét úgy írja vissza a vers nyelvébe, hogy a hangzás-képzetek („Vak

ügetését hallani”); „rég, tompa nóta ... süket ködben”) homogenizációjáról való lemondással „nyit” lehetőséget a szimbólum alakzatának megbomlására. Ezt a műveletet továbbbepíti a vers intertextusba „fordítása”, a Téli éjszakának mint idéző és idézett szövegnek a beléptetése az olvasás összjátékába. A József Attila-vers felidézéi Az eltévedt lovas szcenikáját, antropomorfizáló-dezantropomofrizáló alakzatait, s ami itt az érvelés középpontjába kerül: „a hangzason keresztül

(...) »olvassak»” az Ady-verset, mint „infertextust”. A dolgozat egyik legnagyobb teljesítménye éppen az interaktív szövegközi deiktika történeti-textuális „különbségtermelésének” – a „mondás” és „hangzás” kölcsönös egymásrautaltságának interpretációján keresztül történő – avatott színre vitele. A hallás és hangzás előtérbe kerülése a „hallottság”, az „idézettség” létesülésén keresztül vezérli a modalitás-effektusokat is. Az elemzés következményeként a Téli éjszaka „olvashatóvá” teszi Az eltévedt lovas, annak allegóriájaként olyan temporalitást „ír bele”, amely csakis az utóla-

gosságon keresztül képződik meg, úgy szóval tehát az Ady-vers, ahogyan saját jelenében nem tehetne volna. Ez pedig azt is jelenti, hogy ez az egymást-olvasás az Ady-verset kiemeli egy meghatározó (túlontúl is „emberi”) értelmezési hagyományból, ami itt nemcsak a trópusok transzformálódását jelenti, hanem emlékezés és felejtés egymást átható „metamorfózisát” is, egy olyan temporális-hatástörténeti mozzanatot, amely előfeltétele a „szövegek” létrejöttének egyáltalán.

Mint már jeleztem, a jövőnek az Ady-versbe való hatékony „visszairása” egy igen

Mint már jeleztem, a jövőnek az Ady-versbe való hatékony „visszairása” egy igen meggyőző olvasási teljesítmény révén vált lehetségessé. Kisebbségi jelentőségű megjegyzéseim így legfeljebb korrekatív érvényűek lehetnek, leginkább az elemzés marginális „helyeire” vonatkoztathatók.

Így nem indokolatlan inkább néhány kérdés formájában szóhoz juttatnom.

A dolgozatíró a recepció olvasási érdekeltségét interpretálva tárgyalja annak

a dilemmáját, hogy az Ady-vers szcenikájának (látszólagos) „időközömbössége”, illetve a metaforikus, metonimikus képkapcsolás hiánya mennyire engedi meg a narratíva szövegbe „írását”?

meggyőző olvasási teljesítmény révén vált lehetőségessé. Kisebb jelentőségű megjegyzéseim így legfeljebb korrekatív érvényűek lehetnek, leginkább az elemzés marginális „helyeire” vonatkozathatók. Így nem indokolatlan inkább néhány kérdés formájában szóhoz juttatnom. A dolgozatíró a recepció olvasási érdekelttségét interpretálva tárgyalja annak a dilemmáját, hogy az Ady-verszenikájának (látszólagos) „időközömbösége”, illetve a metaforikus, metonimikus képkapcsolás hiánya mennyire engedi meg a narratíva (az egymásutániség lineáris elvének) szövegbe „írását”?

Az érvelés későbbi fázisában a temporalitás a „hallottság”, az „idézettség” alakzatainak közbejöttével íródik vissza/bele a szövegbe. Vajon a Téli éjszaka értelemlelésítő visszahatását mennyiben módosíthatja az az itteni elemzésben nem vizsgált vonása, amely legalábbis nem zárja ki az éjszaka „beköszöntének” temporális-kauzális folyamatként, vagyis „összetartó” hatásfunkcióként való megkonstruálhatóságát? Annál is inkább, mert a „tél” és az „éjszaka” összekapcsolódása az „időiség” tapasztalatában is megerősödni látszik: „A nyár / ellobbant már.”; „alkonyi tűz”; „Már fölszáll az éj, mint kéményből a füst, / szikrázó csillagaival.” Egy ilyen – a képiség által diszfigurálódó – integer folyamat megképezhetősége nyilván kölcsönösen összefügg a versbéli perspektíva antropomorfizálódásának és dezantropomorfizálódásának dinamikájával. Éppen ezért talán némi felülvizsgálatra szorul a dolgozatírónak az a recepció döntése, amely az Ady-vers „danciált beszélt magatartását” (személytelenségét) mintegy beleolvassa a Téli éjszaka nyitányába, úgy érve azt, mint az „önkimondástól tartózkodó személytelen nyelvhasználat” átfunkcionalizálódását. Itt talán összetettebb olvasási alakzathoz lehetne jutnunk, ha a nyitósort („Légy fegyelmzett!”) a beszéd létesülésének többértelmű alkalmává avatnánk, amennyiben aposztrophéként („ön/megszólításként” vagy „felszólításként”) (2) aktualizálnánk. Ezt az érvelés menetébe annál is inkább be lehetne iktatni, mert Lőrincz Csongor a későbbiekben foglalkozik az egyszerű „mondásként” és „hallásként” értelmeződő „én” osztoztásával, s

az utolsó szakaszt is úgy interpretálja, mint a személytelen nyelvhasználat után az „én” színre léptetését („Mérem a téli éjszakát.”). Az aposztrophé és az „én”-hez kapcsolódó beszéd egymáshoz való viszonya, a perspektíva antropomorfizálódása (például ezt tematizálják a „mert annyi mosoly, ölelés fönnkad / a világ ág-bogán” sorok is) az előbbiektől értelmében másképpen is létrehozható volna, s itt valóban talán a József Attila-recepció „ellenállásának”, egy összetettebb verzió nagyobb mérvű megképzése sem bizonyulna felesleges műveletnek, amelynek hatástörténeti „igazságai” nincsenek még elbúcsúztatva. [Lehet itt arra gondolni, hogy a hangzás hallására alapozódó interpretáció „elhalkítja” a látvány látását aktualizáló elemzési „igényt” (noha ahogyan az „aktív csönd” a valamit valamiként való hallás létesülésében részt vesz, úgy „látattja” a látványt, törli s nem eldöntetlenségében teszi nyitott kérdéssé a fényt a „téli éjszaka” sötétje: alkonyi tűz; szikrázó csillagok, a „téli éjszaka fénye”)].

Ezek a megállapítások azonban csak csekély mértékben módosítják azt az olvasói tapasztalatot, amely szerint Lőrincz Csongor dolgozata Az eltévedt lovas hatástörténetét művek és formák temporális dialógusában képes színre vinni. A szöveg és olvasó interakciójának olyan kérdéseit veti fel, amelyek a recepció önértésének fontos, eleddig elfedett, de immár szükségképpen reflektált, teremtő dilemmává válhatnak. Más szóval: az Ady-recepció kulturális didaché köré szerveződő diskurzusának ismét van – aligha esélytelen – versenytársa: az élvező megértés olvasási retorikája.

(1) A hivatkozott írások közül főképpen: H. NAGY PÉTER: *Magatartásformák poétikája és mítoszok interakciója*. = Uő.: *Kalligráfia és szignifikáció*. Veszprém 1997, 87–94. old.; Uő.: *Az Ady-líra értelmezhetőségének ezredvégi horizontjai*. Iskolakultúra, 1998. 3. sz., 3–7. old.; KULCSÁR SZABÓ ERNŐ: *Az „én” utópiája és létesülése. Ady Endre avagy egy hatástörténeti metalepszis nyomában* (kézirat).

(2) Az így létesülő olvasási lehetőségekről lásd: KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN: *A „te” lírai alakzatának kérdésehez*. = Uő.: *Az olvasás lehetőségei*. Bp. 1997, 41–51. old.